

Zingen zoals je gelooft en geloven zoals je zingt¹⁾

dr. Jan Smelik

De komst van de bundel *Negentig Gezangen* betekent een verbreding van het liedrepertoire dat de Gereformeerde Kerken in hun kerkdiensten kunnen gebruiken. Verreweg de meeste gezangen uit de bundel zijn naar mijn oordeel een verantwoorde en welkome aanvulling op het repertoire dat reeds is vrijgegeven.

In dit artikel ga ik de bundel echter niet recenseren. Ik wil meer in het algemeen aansluiten bij het thema dat deze maand voor deze kerkbode gekozen is: 'muzikale normen en waarden in de kerkdienst'. Het lijkt me zinvol in dat kader aandacht te vragen voor de nauwe relatie die bestaat tussen geloof en lied. Naar aanleiding daarvan zal ik iets zeggen over de bundel *Negentig Gezangen* en over de wijze waarop de kerken momenteel liederen en liedgenres selecteren.

Geloof en lied

Christenen zingen zoals ze geloven en ze geloven zoals ze zingen. Daar bedoel ik het volgende mee. Zingen is een middel waardoor we uiten wat in ons leeft, en waardoor we het geloof persoonlijk en gezamenlijk ervaren. Maar het lied is niet slechts *uiting* van wat wij geloven en beleven. Lieder werken ook altijd in de omgekeerde richting: ze bevestigen en voeden ons geloof (zie o.a. Ef. 5 en Col. 3). Ze geven ook richting aan, en zijn medebepalend voor de wijze waarop we ons geloof beleven.

Het lied heeft alles te maken met geloofsopvattingen en identiteiten. Er is een wisselwerking tussen enerzijds *hoe* en *wat* mensen willen geloven, en anderzijds de liederen die zij (willen) zingen. Twee voorbeelden ter verduidelijking en ter illustratie.

Het eerste voorbeeld. In charismatische kringen valt de volle nadruk op de noodzaak om de werking van de Geest heel concreet in je persoonlijke geloofsbeleving waar te nemen. In die kringen zijn niet voor niets liederen populair die sterk appelleren aan de emotionele vermogens van de mens. Dergelijke liederen worden dan gebruikt om je open te stellen voor de Geest. Door die liederen beleeft men iets dat dan aangeduid wordt als 'geloofservaring' en als het 'concreet beleven van Gods aanwezigheid door de werking van zijn Geest'.

De liederen fungeren daar bovendien in samenkomsten waar men begint met een 'tijd van aanbidding en lofprijzing'. Daarbij wordt dan een kwartier of langer diverse aanbiddingsliederen achter elkaar gezongen. Critici interpreteren dit wel als platte manipulatie van menselijke adrenalinestromen. Maar voor participanten van die samenkomsten zijn dergelijke liturgische momenten van groot belang. Naar hun oordeel ervaren ze dan God Zelf en voelen ze dat de Geest in hun werkt.

Lieder sturen hier de beleving en worden gekozen op basis van bepaalde geloofsopvattingen. Een wisselwerking dus.

Het tweede voorbeeld. In gemeenten van de Gereformeerde Bond en in Gereformeerde Gemeenten worden uitsluitend psalmen gezongen, die men bovendien 'niet-ritmisch' zingt. Dat men geen gezangen zingt, heeft vooral te maken met de opvatting dat via het 'vrije lied' dwalingen in de kerk terecht kunnen komen. De keuze voor liederen is dus ook hier bepaald door godsdienstige opvattingen. Dat men de psalmen 'niet-ritmisch' zingt, is niet slecht een gevolg van bot conservatisme ('zo heeft mijn

grootmoeder ze ook gezongen en zij is er zalig mee geworden'). Maar men vindt dit de vorm, de manier van zingen, die het best past bij de gewijde, aandachtige sfeer van een kerkdienst waar een nietig mens zich voor het aangezicht van de hoogheilige God stelt.

Er zouden zo talloze voorbeelden te noemen zijn waaruit duidelijk wordt dat keuze voor liederen en liedgenres heel veel te maken heeft met geloofsopvattingen.

GS Leusden

Waarom breng ik dit punt onder de aandacht? De reden is dat de onlosmakelijke wisselwerking en samenhang tussen enerzijds geloof en anderzijds liedgenres en liederen m.i. veel te weinig verdisconteerd wordt in het huidige gezangenproces.

Vooraf sinds de Generale Synode van Leusden 1999 komt dat duidelijk naar voren. Op die synode werd gepleit voor verbreding van de liedgenres waaruit deputaten moesten selecteren. Er werd namelijk gesteld dat we moesten rekenen met de 'hedendaagse cultuur' die ook binnen de christelijke wereld sterk gedifferentieerd is. In de religieuze cultuur tref je nu eenmaal allerlei liedsoorten aan die je niet kunt negeren omdat velen ze graag zingen. Gereformeerden zingen buiten de kerkdiensten allerlei liederen, ook uit de 'religieuze amusementswereld'. En aan wensen en behoeften om die liederen ook in kerkdiensten te zingen, moet je tegemoet komen.

Deze gedachten vormden de achtergrond voor de opdracht aan deputaten Kerkmuziek om niet alleen liederen uit de kerkliedtraditie te selecteren, maar bijvoorbeeld ook liederen uit – wat genoemd werd – 'de evangelische traditie'. In de bundel *Negentig Gezangen* zijn veertien liederen uit die 'traditie' terechtgekomen.

De bedoelde liederen worden ook wel 'opwekkingsliederen' of 'gospellieder' genoemd. Maar over wat voor soort liederen het nu gaat, bestaat veel spraakverwarring. Daarom is het goed om eerst even aan te geven wat onder die liederen verstaan moet worden. Het gaat om liederen uit de twintigste-eeuwse Angelsaksische geloofsbeweging, die zich kenmerkt door bepaalde theologische accenten en door het actief inschakelen van uitingsvormen uit de entertainmentcultuur (lichte muziek). Nu is het onzin te beweren dat onder het recente Angelsaksische liedrepertoire geen bruikbare liederen zouden zitten. Evenmin beweer ik dat je deze liederen nergens zou mogen zingen. In die zin heb ik geen slapeloze nachten van de veertien opwekkingsliedjes die in de bundel *Negentig Gezangen* staan.

Maar ik geloof wel dat bij de keuze van deze liederen diverse praktische en ook meer inhoudelijke kanttekeningen te maken zijn. Als praktisch bezwaar noem ik dat de opwekkingsliederen die je nu selecteert, alweer 'uit' zijn wanneer de synode ze zal hebben goedgekeurd. Je schiet er dus praktisch gewoon geen steek mee op om dit repertoire te selecteren.

Belangrijker dan dergelijke praktische zaken vind ik de inhoudelijke redenen die de kerken hanteren om dit liedrepertoire in de eredienst toe te laten, namelijk de culturele verscheidenheid en de behoefte van groepen kerkgangers. In het huidige gezangenproces zijn deze motieven in sterke mate bepalend geworden in onze zoektocht naar liederen en liedgenres. Ik ben ervan overtuigd dat de kerken hier veel te kort door de bocht gaan.

Wens doorslaggevend?

Er zijn inderdaad veel mensen die evangelicaal liedrepertoire op prijs stellen en er voor hun geloof(sleven) veel steun en houvast aan hebben. Maar is dat nu zo'n *doorslaggevend* argument om het dan maar tot bruikbare liturgische muziek te bom-

barderen? Vergelijk dat nu eens met bijvoorbeeld de bijbelvertalingen die gemeentelieden door de week gebruiken. Er zijn velen die bijzonder gesteld zijn op bijbelvertaling uit *Het Boek of Groot Nieuws*. Toch zijn we hier opeens minder scheutig om toe te geven aan wensen en verlangens van een groep gemeentelieden. We zetten zelfs een deputaatschap aan het werk om te onderzoeken of en in hoeverre deze vertalingen naast de NBG-vertaling toe te laten zijn in de kerkdienst (*Acta* GS Zuidhorn, art. 65).

Voor alle duidelijkheid: ik beweer dus beslist niet dat je zo weinig mogelijk rekening moet houden met wensen die in de kerken leven. Mijn bezwaar richt zich op het feit dat die verlangens momenteel van beslissende betekenis zijn voor hoe wij handelen ten aanzien van liederen en liedgenres.

Veelkleurig

Verder is erg vreemd dat men sinds een paar jaar met een beroep op culturele *verscheidenheid* pleit voor evangelicaal liedrepertoire in de kerkdienst. Immers, de muziekcultuur is altijd al veelkleuriger geweest dan wat in het christendom als 'kerkmuziek' werd aangeduid en gebruikt. De religieuze muziek die gereformeerden door de week speelden en beluisterden, is altijd veel breder geweest dan wat in de zondagse kerkdienst klonk.

Dat veel muziek en liederen desondanks niet in de eredienst klonken, had mede te maken met algemeen gedeelde opvattingen over wat wel en niet passend is wanneer de gemeente voor Gods aangezicht treedt. Er was een duidelijke *stijl* die grenzen stelde aan de bruikbaarheid van religieuze muziekgenres.

Die stijl lijkt nu zoek. Postmodern geformuleerd: die stijl is heel divers en veelkleurig geworden. Stijlloosheid bestaat niet meer: je hebt alleen nog maar verschillende stijlen die principieel gelijkwaardig zijn.

Ik wil maar zeggen dat het punt van verschil met vroegere tijden (zeg maar tot 1990) niet is dat de cultuur opeens zo divers geworden is. Het verschil is dat we blijkbaar geen redenen meer hebben/zien om bepaalde geestelijk liedgenres in de kerkdienst te weigeren. We hebben kennelijk niet scherp voor ogen wat de stijl van een gereformeerde liturgie is, zou kunnen zijn of zelfs zou moeten zijn.

Gereformeerde liturgie

Nu zal de gereformeerde liturgie heus niet omvallen als daar af en toe een opwekkingsliedje gezongen wordt. Maar dat wordt gegarandeerd anders wanneer we de poorten wijder openzetten voor allerlei liedgenres uit de religieuze lichte muziek, omdat die genres evenwaardig en even geschikt voor de kerkdienst zouden zijn als de kerklidgenres.

Bovendien gaat het in de bundel *Negentig Gezangen* nog om een paar 'softe' liederen. Er is echter ook 'heftiger' gospelrepertoire. Als de geselecteerde opwekkingsliederen passend gevonden worden in de gereformeerde kerkdiensten, waarom zou reli-hardrock dan in principe niet kunnen? De populariteit van jeugdkerken toont wel aan dat ook daar behoefte aan is en je moest toch recht doen aan culturele verscheidenheid in de kerk?

De vragen die ik maar op tafel wil leggen zijn: trekken we nog grenzen, zo ja, waar en waarom daar? Dat zijn best lastige en ingewikkelde vragen. Maar toch zijn ze van fundamenteel belang. Ze moeten aan de orde komen wanneer we een verantwoord beleid ten aanzien van het lied willen volgen. Een andere mogelijkheid is natuurlijk hier Gods water over Gods akker te laten lopen. Maar laten we daar dan open voor

kiezen en die keuze helder formuleren en afspreken. Dat scheidt tenminste duidelijkheid.

Vooralsnog gaan ik er maar vanuit dat de kerken een dergelijke 'laissez faire'-route niet willen volgen. Dat betekent wel dat we dus lastige vraagstukken en problemen moeten onderkennen. En hoe je het dan ook wendt of keert, evangelicale liedgenres veronderstellen een ander type liturgie, waar andere theologische accenten gelegd worden. Ze ademen en bevestigen een spiritualiteit waarvan we ons op z'n minst moeten afvragen of, en eventueel in hoeverre die vanuit gereformeerde optiek gewenst is in onze kerkdiensten. Dergelijke vragen zijn tot nu toe niet aan de orde gesteld, laat staan beantwoord.

Bij het selecteren en beoordelen van liederen en liedgenres hebben we nooit alleen te maken met tekstuele en muzikale aspecten. Er spelen ook *altijd* liturgische aspecten mee en er zijn per definitie consequenties voor de eredienst. Daarom zou het m.i. een belangrijke stap voorwaarts zijn indien we het hele gezangenproject meer gaan inkaderen in de breedte van onze liturgische bezinning.

En dan bedoel ik niet alleen de brede bezinning ten aanzien van de reguliere zondagse kerkdiensten en hun vormgeving zoals wij die momenteel kennen. Maar ik bedoel ook de lopende bezinning op de tweede middagdienst. Ik denk eigenlijk aan alle manieren en vormen die binnen de kerk gebruikt worden – of mogelijk zijn – om de Here gezamenlijk te dienen. U kunt denken aan aangepaste diensten voor gehandicapten, welkomstdiensten, jeugddiensten, vespers, etcetera. In het kader van een bezinning op deze diensten kun je kijken welke liederen en liedgenres daar goed en zinvol gebruikt kunnen worden.

We kunnen ons doen en laten ten aanzien van liederen niet loskoppelen van liturgische vraagstukken, bijvoorbeeld over het eigen karakter van de zondagmorgen dienst, over de mogelijkheid om op zondagmiddag andersoortige diensten te beleggen (bijv. vesper-achtige diensten, avondgebeden), over de wenselijkheid om op zondagmiddag ruimte te scheppen voor categoriale diensten.

En daarom zou het naar mijn oordeel goed zijn wanneer de volgende synode de deputaatschappen Eredienst en Kerkmuziek weer samenvoegt tot één deputaatschap Eredienst. Op deze wijze zou het gezangenproces beter ingekaderd kunnen worden in de algehele liturgische bezinning en ontwikkeling.

Onderscheid in liederen aanbrenge

Eén van de winstpunten van het afgelopen decennium lijkt mij dat we meer oog hebben gekregen voor de plaats van liederen in de breedte van het kerkelijk leven. Het is goed dat we als kerken gezamenlijk een beleid ontwikkelen en uitvoeren waarbij we verantwoorde liederen zoeken die voor uiteenlopende gelegenheden en situaties goed kunnen functioneren.

Het lijkt mij daarbij wel een stap in de goede richting wanneer we in die liedselectie duidelijker gaan onderscheiden tussen liederen die vooral voor reguliere kerkdiensten geschikt zijn, en liederen die met name in allerlei andere samenkomsten en contexten goed kunnen functioneren. Daarmee zijn de laatstgenoemde liederen niet als minderwaardig getypeerd, maar wel als andersoortig.

Dit sluit trouwens voor een deel aan bij de koers die de kerken varen t.a.v. de gewenste lijst met liederen. We hebben in synodebesluiten immers vastgelegd dat de lijst zo moet zijn samengesteld dat daaruit een ruime keus gemaakt kan worden in alle plaatselijke kerken en voor bijzondere diensten (bijv. 'aangepaste diensten', 'welkomstdiensten').

Tot nu toe verzuimen we echter om duidelijk onderscheid aan te brengen in de liederen voor uiteenlopende samenkomsten en gelegenheden. In de praktijk worden de liederen zonder enig verder onderscheid behandeld, gepresenteerd en gebruikt. Terwijl dat onderscheid er toch zeker wel is. Ook de Zuidhornse synode ging er blijkbaar niet vanuit dat *alle* liederen ook in *alle* samenkomsten gezongen kunnen worden. Zo lezen we in de *Acta* over de motivering om het lied 'Stilte over al de landen' goed te keuren: "Het is een sfeerlied, geen kerklied. Gehandicapten zingen het graag" (*Acta* GS Zuidhorn, hoofdstuk 4, art. 87). Kennelijk is dit lied geselecteerd voor aangepaste diensten voor verstandelijk gehandicapten. Maar in de bundel *Negentig Gezangen* staat het gewoon tussen alle andere liederen in. En dat geldt voor meer liederen die waardevol zijn voor andere samenkomsten dan de reguliere kerkdienst. Alle liederen liggen nu op één grote hoop en kunnen in principe in alle erediensten gebruikt worden.

Besluit

Bij het selecteren en beoordelen van liederen en liedgenres moeten we rekenen met het gegeven dat keuzen nooit neutraal zijn. Evenmin zijn ze *voor alles* een zaak van 'smaak' (= aangeleerd gedrag) of 'culturele verscheidenheid', waarmee we rekening hebben te houden. Zingen is niet alleen uiting maar ook altijd inning en bevestiging van geloof. Normen en waarden die men hanteert bij muziek in de kerkdienst zijn per definitie in hoge mate bepaald door godsdienstige normen en waarden.

Daarom moeten we onszelf afvragen of alle liederen en liedgenres die door christenen gebruikt worden, ook wel uit theologisch en liturgisch oogpunt even gewenst zijn op alle plaatsen en momenten in het kerkelijk leven, bijvoorbeeld in kerkdiensten.

Dat zijn moeilijke vraagstukken, maar de werkelijkheid is nu eenmaal complex. De oplossing is hier niet: doen alsof je neus bloedt en gewoon een andere kant op kijken en je hoofdzakelijk laten leiden door vragen: 'waar is vraag naar?' 'Wat heeft draagvlak?' en 'hoe stellen we iedereen zoveel mogelijk tevreden?'

Het spreekt vanzelf dat we bij het selecteren zorgvuldig rekenen met behoeften en wensen die in de kerken leven. Eveneens ben ik tegenstander van een top-down beleid waarbij alles dus domweg van bovenaf opgelegd wordt. Maar we slaan momenteel door naar de andere kant. Een *inhoudelijke* doordenking van diverse relevante vraagstukken met betrekking tot het lied is helaas helemaal tot stilstand gekomen. We geven naar mijn oordeel teveel en te eenzijdig voorrang aan draagvlak-vraagstukken, aan wensen en behoeften van onderscheiden groepen. Misschien willen we verder die kant op, maar laten we dat dan ook helder uitspreken en vastleggen. Dan kunnen ook zinvolle pleidooien gehouden worden om het deputaatschap op te heffen en de liedkeuze gewoon helemaal aan de plaatselijke kerken over te laten.

Wanneer we die kant niet op willen, dan hoop ik dat dit artikel er aan bijdraagt dat we het huidige beleid en de huidige route nog eens goed doordenken.

1) Een paar delen uit dit artikel zijn afkomstig uit mijn artikel over de bundel *Negentig Gezangen* dat medio december 2003 gepubliceerd is in *Eredienst*, het tijdschrift van de Vereniging van Gereformeerde Kerkorganisten. Geïnteresseerden kunnen dat artikel lezen via mijn website: www.smelik.net/negentig_gezangen.pdf.